VACANT AND DUMPING GROUND: RECURRING TOPOI IN THE URBAN FICTION OF THE PERIPHERY

Alexandru Farcaș
Assist. Researcher, "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Bucharest

Abstract: This paper showcases the vacant ground and dumping ground's significance in the symbolic texture of the urban fiction. Ubiquitous topic of this type of prose, from the early 20th century till today, the vacant ground, a part of that "diffuse space", as periphery is named by Joachim Vossen, reveals itself as an antisocial institution, where social conventions and laws are abolished. On the other hand, dumping grounds, waste ground's close relatives, embody the principles of life and regeneration, in spite of their usual negative, depressing image, pictured in bleak colours in the reportages, as well as fiction of the interwar years. Vital energies compete with the hostile and the malefic of the wasteland, in the case of both topoi, and the present article looks into this ambivalence.

Keywords: vacant ground, dumping ground, periphery, urban fiction, reportage.

Urmărind să evidenţieze, într-o lucrare[1] riguroasă, apărută cu aproape un deceniu urmă, coordonatele pe care s-a înscris dezvoltarea capitalei noastre în veacul al XVIII-lea, Joachim Vossen distinge trei modele urbanistice. Există, mai întâi, zona centrală („oraşul/spaţiul urban compact", dens clădit, închis prin ziduri care despărţeau net spaţiul public de cel privat – de tipul Curtea Veche, mănăstirile, casele boiereşti sau hanurile de tip caravanserai. Ea alcătuieşte aşa-numitul spaţiu „încadrat" (*gefasst*), dezvoltat, cum era şi firesc, în special în zona centrală şi spre partea nordică (Podul Mogoşoaiei). O a doua zonă (numită „zona de trecere" sau „oraşul intermediar") cuprinde spaţii agricole din ce în ce mai extinse, alături de clădiri care arareori mai delimitează un spaţiu. Aici, structurarea se face pe baza reţelei drumurilor. În fine, „satul urban" sau „sat-oraşul", care nu este un sat obişnuit, ci o aşezare care se lăţeşte „haotic şi exploziv"[2] peste propriile-i margini, având un aspect deltaic, în care configuraţia braţelor, a insulelor şi a ochiurilor de apă se schimbă neîncetat. Locuinţele sunt aici din lemn, cu un singur cat, poziţionate neregulat în raport cu drumeagul. Între case se găsesc maidane, semnul distinctiv al unei structuri urbane neplanificate, folosite ca păşuni şi locuri de depozitat gunoaiele. Singurele clădiri cu funcţie spaţială ale zonei sunt bisericile.[3] „E nimerit – scrie Vossen – deci să numim «spaţiu difuz» această a treia şi cea mai mare ca suprafaţă regiune. Acestei regiuni îi lipsesc importante calităţi de spaţiu urban. Cartierele acestei regiuni au crescut fără modificări semnificative de structură (pe baza principiului aditiv) până la o fizionomie organică, corespunzătoare nevoilor personale ale locuitorilor lor, înglobând mereu mari suprafeţe din oraş.

[1] Joachim Vossen, *Bucureşti. Dezvoltarea spaţiului urban de la începuturi până în prezent*, Bucureşti, 2007

[2] *Idem.*, p.76

[3] *Ibid.*

Tranziţia de la o structură rurală la o structură urbană se făcea foarte lent[...]”[4], situaţia rămânând neschimbată între secolele al XVI-lea şi al XIX-lea.

Şi în secolul trecut, ba chiar şi la începutul veacului nostru, cu toate sistematizările succesive, care au schimbat faţa oraşului, maidanele capitalei putea fi identificate în interstiţiile acestor „spaţii difuze” urbanistic care sunt periferiile. Prezenţe obişnuite în peisajul cotidian, ele şi-au căpătat o identitate socială proprie. Din punct de vedere lingvistic, *maidanul*, cuvânt de origine turcă, stă la baza unei multitudini de expresii. Diverse activităţi umane pot primi calificativul infamant „ca pe maidan”, adică impur, haotic, dezordonat (de exemplu, jocul de fotbal); tot ca pe maidan poate fi şi comportamentul (golănesc, şmecheresc, brutal). I se poate ataşa chiar şi un sens pedagogic, cu nuanţa peiorativă de rigoare: om „crescut pe maidan”, cu „şcoala vieţii”, înţelegând prin această etichetă un om pragmatic, care iese din orice situaţie speculând cu maximum de eficienţă toate resursele pe care le are la îndemână, fără să se împiedice de convenţiile societăţii. De asemenea, „a bate maidanul” înseamnă a pierde vremea hoinărind, vagabondând. Dicţionarul de argou *on line* mai cuprinde expresia „a ieşi la maidan” – expr. (intl.) 1. a se face cunoscut în lumea interlopă. 2. a ieşi la jefuit. 3. a practica prostituţia.

Maidanul reprezintă un blazon al periferiei şi aproape nu există scriere despre spaţiul suburban în care el să nu joace un anumit rol. Romanul din 1933 al lui George Mihail-Zamfirescu se numeşte chiar *Maidanul cu dragoste*, titlu care conjugă în înţelesurile sale cele două linii de forţă ale naraţiunii, anume dragostea şi libertatea. Pentru copiii aflaţi în pragul pubertăţii, Iacov şi Fana, maidanul este spaţiul evadării din mocirla umană în care sunt obligaţi să trăiască. Prin contrast, „casa cu nebuni” (spaţiu al claustrării la care îi limitează ploile toamnei şi gerul iernii) e pecetluită cu stigmatele morţii şi ale promiscuităţii. Maidanul, loc binecuvântat, se asociază, într-o paralelă perfectă, perioadei cuprinse între primăvară şi începutul toamnei, când cei doi pot zburda în voie şi se pot ascunde în meandrele sale, când colindă până departe, la stăvilarul de la Ciurel, pentru a se scălda. Fana şi Iacov aspiră, naiv şi sublim în acelaşi timp, să rămână pentru totdeauna copii, pe maidanul lor plin de soare şi frumuseţe. Acest spaţiu are totuşi, în pofida lirismului care învăluie, uneori excesiv, textura realităţii, coordonate limpezi: „În spatele cazărmilor, din şoseaua Basarab şi până la gârlă, pe cele două versante ale dealului pe care pleca gâfâind şi se înapoia ca o furtună trenul de Giurgiu, erau maidanele mele de haimanalâc, de joacă şi de isprăvi rele: imperiu cu gunoi în gropile prin care trecuse Dâmboviţa, înainte de canalizare şi cu păduri minuscule de mărăcini cu frunza cărnoasă de un verde crud şi ţepi de aur, cu ciulini pe care numai eu ştiam să-i arunc în părul fetelor, ca să nu se mai descurce şi scaieţi cu floarea în puf violet – cea mai frumoasă floare pe care o văzusem până atunci...”[5]

Gropile de gunoi, corelative ale maidanelor, aflate însă iniţial în afara spaţiului urban, îşi croiesc loc în conştiinţa publică nu doar prin intermediul literaturii propriu-zise, ci mai ales prin reportajele din presa vremii. În anii ’20-’30, cititorii află cu stupoare de existenţa unei sub-lumi care trăieşte în condiţii infernale, la doi paşi de viaţa trepidantă a centrului occidentalizat al Bucureştilor. Antologice rămân *Circul din gropile lui Ouatu* (1928) de F. Brunea-Fox, oferind imaginea tristă şi dezabuzată a câtorva circari ambulanţi, şi, mai ales, *Valea Plângerii* (1934) de Geo Bogza. În aceasta din urmă, descrierea vieţii comunităţii aflate la periferia periferiei, în focarul de infecţie reprezentat de depunerile menajere ale oraşului şi într-o luptă pe viaţă şi pe moarte cu şobolanii, este realizată fără efuziuni, precis, trecând realitatea prin raze Röntgen. Nicăieri în altă parte nu a fost egalată duritatea acestor pagini. Locuitorii gropii de gunoi – în

[4] *Ibid.*, p.77.

[5] G.M.-Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*, Ed. Litera Internaţional, Bucureşti, 2009, p.25.

marea lor majoritate de etnie romă – desfăşoară un comerţ de subzistenţă cu deşeurile pe care le adună cu grijă şi le vând pe nimica toată întreprinzătorilor. Mănâncă alimente găsite printre hoituri de animale şi sunt, la rândul lor, mâncaţi de vii de guzganii imenşi. Cu toate acestea, oamenii nu îşi pierd speranţa, iar seara, după masă, joacă cărţi pe tigve de cai, beau şi fumează. Accentul acuzator se lasă aşteptat, dar nu răbufneşte, ci răzbate, surd, ca un reflex incontrolabil al corpului torturat de groază şi scârbă: „Cu pielea încreţită, ajung sub primele becuri. Valea Plângerii rămâne în urmă, fetidă, purulentă, sinistră…”[6]

Şi în cel mai cunoscut roman dedicat ei, în 1957, groapa semnifică concomitent un spaţiu ale dezagregării organice, dar şi unul al germinaţiei. Transformarea este principiul care guvernează viaţa Cuţaridei, trimiţând la parabola grăunţei care moare pentru a renaşte. La Eugen Barbu, groapa întruchipează nu haosul primordial, increat şi aseptic, ci un triumf al vieţii prin transformarea alchimică a „bubelor” şi „mucegaiului”. „Ideea fundamentală a *Groapei* e – scrie Nicolae Manolescu – dimpotrivă, rezistenţa vieţii în forme ce par de o degradare absolută. La nivelul naturii ideea se traduce astfel: oricât de coruptă, viaţa triumfă până la urmă. Materia se frământă necontenit zămislind viaţă nouă.”[7] Iniţial, aici se adăpostesc gunoierii, bidinăresele şi şuţii, cu toţii etnici romi aflaţi la marginea societăţii, ataşaţi încă traiului nomad. În primele pagini ale romanului, ne întâmpină o societate aidoma celei din *Valea Plângerii*. Grigore, gunoierul, este veriga de legătură dintre strângătorii de gunoaie şi cei care le valorifică: „Ţinea o condică. În ea scria câte camioane de gunoi soseau la rampă. Făcea socoteala chivuţelor care adunau trenţele pentru o fabrică de textile şi strângea sticle sparte împreună cu muierea. Punea ban pe ban să-şi cumpere un loc mai la faţă spre Griviţa, să-şi ridice o casă când n-o mai putea să muncească.”[8] Mahalaua se ridică, încet-încet, din acest punct, cu instituţiile ei (biserica, cârciuma, primele prăvălii). Groapa de gunoi înseamnă însă, mai cu seamă asupra celor foarte tineri, promisiunea libertăţii absolute: aici se refugiază, la fel ca Iacov şi Fana, Veta „aia mică”, fiica tramvaistului Aristică Mârzu, urmărind cu aviditate adolescentină ciclul anotimpurilor şi visând ţinuturi îndepărtate, desprinse din cărţile de dragoste şi aventură pe care le citeşte cu nesaţ. Tot aici, în locul său secret, îşi va conduce şi iubitul, pe studentul Procopie. Copiii şi adolescenţii tind să eludeze primejdiile (Veta e convinsă că, dacă ar surprinde-o aici, hoţii lui Bozoncea nu i-ar face niciun rău) şi urâţenia mediului în care trăiesc. Conştiinţa prezenţei lor vitale şi melancoliile juvenile înnobilează peisajul degradat şi îl înzestrează cu puteri magice.

În introducerea la volumul de povestiri *Republica Barbă-Rasă* de Paul Daniel, dăm peste o aşezare stranie, dosită undeva, spre marginile oraşului. Aici, între hotare pitoreşti (o cârciumă, „maidanul şuşterilor” sau, cum i se mai zice, „câmpia libertăţii”, grajduri, o haită de dulăi fioroşi şi trei salcâmi folosiţi ca „posturi de observaţie”[9]), trăieşte în clandestinitate o lume ale cărei raporturi cu oficialităţile şi, în genere, cu civilizaţia urbană, sunt minime. Descrierea plină de ironie a acestei ţări necunoscute locuitorilor din centrul Bucureştilor (pentru care, ne atenţionează naratorul, reprezintă o ameninţare), un adevărat stat în stat, cu legi şi autorităţi proprii, atinge punctul culminant atunci când cititorul află că ea este amplasată pe o platformă bătătorită de moloz, pietre şi gunoaie. Originalitatea intrinsecă a aşezări constă mai ales în arheologia sa: generaţii şi „civilizaţii” dorm între straturile de deşeuri. Imaginea este de o copleşitoare tristeţe,

[6]Geo Bogza *O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1968, p.16.

[7]Nicolae Manolescu, *Eugen Barbu: Groapa*, în *Eugen Barbu interpretat de...*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1974, p.139

[8] Eugen Barbu, *Groapa*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1970, p.9.

[9] Paul I. Daniel, *Republica Barbă-Rasă*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1938, p.8

promiţând o parabolă utopică de genul *Călătoriilor lui Gulliver*, în care satirei sociale se cuvine să îi revină un rol preponderent. Scrierea se dovedeşte însă a fi, oarecum dezamăgitor, o colecţie de povestiri comico-macabre din viaţa mahalalei, în care accentele caragialeşti dau tonul.

Cea mai frecventă semnificaţie pe care maidanul o primeşte în literatura noastră este însă aceea de spaţiu al tenebrelor, care, sub imperiul nopţii, devine o *terra incognita*. Mai ales în scrierile în care intriga de senzaţie precumpăneşte, maidanul ocupă rolul jucat cândva de pădurea seculară, unde călătorul înspăimântat este pândit de pericole de tot felul. Aici, regulile sociale şi codul penal sunt abolite. Funcţionează, în schimb, dreptul celui puternic şi vechea instituţie a vendettei. În *Periferie* de Constantin Barcaroiu, confruntarea dintre rivalii în dragoste, sfârşită cu o crimă atroce, precum şi o tentativă de viol se desfăşoară pe maidan, la adăpostul întunericului. „Pe toată întinderea maidanului, întuneric şi tăcere. Nici ţipenie de om, afară de el, înghemuit sub o streaşină în dosul casei, şi stând la pândă cu ochii ţintă la palidele lumini ale felinarelor din marginea oraşului. Cele din partea asta, de la baba Leanca, nu se mai vedeau."[10] Terenul viran este şi un adăpost pentru experienţele erotice clandestine, aşa cum erau, în *Germinal*, galeriile minei. Destul de numeroase, aceste scene, descrise naturalist, cu lux de amănunte, sunt menite să şocheze pudoarea burgheză, desăvârşind totodată tabloul derivei morale a unei umanităţi tranzitorii. Casandra, nefericita eroină a romanului lui Vasile Demetrius, îi cedează tânărului fanfaron Popescu S. Jean pe un teren viran din apropierea casei în care petrecuseră împreună cu nişte prieteni. Pe maidanul din capătul mahalalei Broştenilor îşi duce iubita, pe inocenta Agata, abjectul Andrei Grigore, patronul fabricii de postavuri (*Diplomatul, tăbăcarul şi actriţa*). Decorul apocaliptic cheamă, prin aglomeraţia de detalii scabroase şi referinţele ecleziastice, senzaţia de coşmar din pânzele lui Bosch: alături de cei doi îndrăgostiţi zace „stârvul unui câine cu burta spartă, în măruntaiele căruia viermii închipuiau vălmăşagul năvălirilor barbare, o dată cu paradoxul evanghelic: «O! Deşertăciune a deşertăciunilor, toate sunt deşertăciuni»..."[11]

Chiar şi în zilele noastre, maidanele reprezintă locuri în care înfloresc viciul şi decăderea, în văzul autorităţilor, nepăsătoare la soarta categoriilor sociale defavorizate. În romanul *Soldaţii* al lui Adrian Schiop, un imens maidan situat între Zeţarilor şi Progresul este năpădit de toxicomani, boschetari şi prostituate. Locul este numit în derâdere „Cartierul roşu", fiindcă aici, în decorul mortificat, decorat cu boscheţi şi excremente, proletarii Ferentariului îşi satisfac rapid libidoul cu prostituatele care lucrează pe cont propriu. [12]

După 1989, când s-a putut dezvălui imensa agresiune asupra fiinţei oraşului, înfăptuită în ultimul deceniu de comunism, s-a scris şi despre terenurile virane răsărite, în plin centru, prin demolarea vechiului Bucureşti. Nu doar între curţi şi grădini, ca în veacul al XIX-lea, răsare acum maidanul, element inerent dezvoltării haotice a oraşului; groapa de gunoi nu mai dă naştere, ca la Barbu, formelor primare de viaţă citadină din reziduuri, mlaştini şi mărăcini. De data aceasta, în plin centru al oraşului se întinde deşertul şantierelor de demolări. Procesul autodevorării capitalei este surprins de romancierul Radu Aldulescu într-o imagine în derulare dinspre sfârşit către început. Muncitorii ruinează tupul şi sufletul Bucureştilor cu spatele, cu camioanele şi cu basculantele, „zi şi noapte într-un du-te-vino furibund cărând oraşul la gropile de gunoi de la marginea oraşului."[13] O halucinantă bulversare a ordinii obişnuite poate fi

[10] Constantin Barcaroiu, *Periferie*, Bucureşti, 1941, p.210

[11] Carol Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul şi actriţa*, Ed. Romcart, Bucureşti, 1994, p.166.

[12] Adrian Schiop, *Soldaţii. Poveste din Ferentari*, Ed. Polirom, Iaşi, 2013, p.190.

[13] Radu Aldulescu, *Amantul Colivăresei*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1994, p.438.

pretutindeni identificată. Tot un Bucureşti în ruină („oraşul cel mai trist de pe suprafaţa pământului”[14]), o imensă mahala dezvăluind, între repere spaţiale şi temporare reale, o geografie fabuloasă, ne întâmpină şi în recentul *Solenoid* de Mircea Cărtărescu. Aici, maidanele năpădite de relicvele ruginite ale erei industriale constituie labirinturi prin care exploratorul-narator cutreieră însoţit de diverse călăuze. Atmosfera tarkovskiană este amplificată de disperarea căutării accesului către Zona în care omul actual, ameninţat de semnele apocalipsei iminente, îşi vede salvarea.

Prin această succintă trecere în revistă a câtorva decenii de proză dedicată periferiei, am căutat să arăt că maidanul şi groapa de gunoi, topoi specifici acestei literaturi, cunosc semnificaţii dintre cele mai profunde. În spirit călinescian, putem spune că aceste elemente constitutive ale „spaţiilor difuze” periurbane sunt elemente încărcate de poeticitate. Colţuri în care oraşul a eşuat să se extindă, maidanele sunt revendicate de cei care trăiesc, permanent sau temporar, în clandestinitate. Confruntările şi iubirile sunt aici brutale, reduse la esenţă. În aceste interstiţii urbane, convenţiile sociale – şi chiar legile – sunt abolite, lăsând locul unei etici antisociale, care nu exclude totuşi reguli precise, desprinse din coduri arhaice. La rândul lor, gropile de gunoi întruchipează artistic, în pofida semnificaţiei lor uzuale de depozite fetide, utopia libertăţii absolute şi, de asemenea, principii ale transformărilor organice. Funcţia vitală, regenerativă concurează, în proza periferiei bucureştene, valenţele malefice, thanatice, ale pustiului tenebros. Prin supapele lor misterioase, oraşul ia naştere şi, tot pe aici, se prăbuşeşte în ruină, în neant. Proza lumii mărunte de la marginea marelui oraş capătă astfel neaşteptate culori iniţiatice.

Bibliografie

1) ***, *Eugen Barbu interpretat de...*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1974
2) Aldulescu, Radu, *Amantul Colivăresei*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1994
3) Ardeleanu, C., *Diplomatul, tăbăcarul şi actriţa*, Bucureşti, Editura Romcart, 1994
4) Barbu, Eugen, *Groapa*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1970
5) Barcaroiu, Constantin, *Periferie*, Bucureşti, 1941
6) Bogza, Geo, *O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1968
7) Cărtărescu, Mircea, *Solenoid*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2015
8) Daniel, Paul I., *Republica Barbă-Rasă*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească,1938
9) Schiop, Adrian, *Soldaţii. Poveste din Ferentari*, Iaşi, Ed. Polirom, 2013
10) Vossen, Joachim – *Bucureşti. Dezvoltarea spaţiului urban de la începuturi până în prezent*, Bucureşti, 2007
11) Zamfirescu, George-Mihail, *Maidanul cu dragoste*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2009

[14] Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2015, p.127.